

Sławomir Wnęk

ORCID 0000-0002-9401-4168

DOI:10.30657/pha.33.2021.04

(Muzeum Samorządowe Ziemi Strzyżowskiej w Strzyżowie)

e-mail: slawoy@interia.pl

Społeczność Strzyżowa nad Wisłokiem w okresie autonomii galicyjskiej oraz w II Rzeczypospolitej

Streszczenie

Artykuł przedstawia społeczność Strzyżowa nad Wisłokiem od II połowy XIX wieku do roku 1939. W tym czasie liczba mieszkańców miasteczka nieznacznie rosła i na krótko przed wybuchem II wojny światowej wynosiła około 3000 osób. Społeczność Strzyżowa współtworzyli wierni Kościoła rzymskokatolickiego i Żydzi, zorganizowani w ramach związków wyznaniowych.

Małomiasteczkowa społeczność Strzyżowa została ukazana na tle zmieniających się źródeł utrzymania, na które składało się funkcjonowanie rozbudowującej się administracji publicznej oraz aktywności lokalnych przedsiębiorców. Zwrócono uwagę na ożywienie w zakresie działalności społecznej (przełom XIX/XX w.), wyrażającej się zwiększonym uczestnictwem strzyżowian w organizacjach o charakterze oświatowym. Uwzględniono także kluczowe dla rozwoju miasta zmiany przestrzenno-urbanistyczne, rozpoczęte w ostatniej dekadzie XIX w. w związku z lokalizacją tu w 1890 r. stacji kolejowej linii Rzeszów–Jasło, a następnie inwestycjami w zakresie budowy gmachów użyteczności publicznej: szkoła ludowa, sąd powiatowy, budynek gimnazjum. Aktywny udział w tych zmianach odgrywała lokalna elita złożona z przedstawicieli środowiska gospodarczego, administracji oraz wolnych zawodów.

Celem tego artykułu jest zaprezentowanie wyników najnowszych badań nad przeszłością Strzyżowa, szczególnie w okresie autonomii galicyjskiej i dwudziestolecia międzywojennego. Konstrukcja artykułu pozwala na przedstawienie kilku kluczowych kwestii dotyczących: 1) stosunków wyznaniowych; 2) funkcjonowania administracji publicznej i jej obsady; 3) kluczowych dla miasta zmian społeczno-gospodarczych przypadających na przełom XIX/XX w.; 4) zwrócenia uwagi na tworzącą się elitę złożoną z przedstawicieli wolnych zawodów oraz przedsiębiorców i jej rolę w życiu codziennym miasta.

W ostatnim czasie opublikowano wiele opracowań na temat społeczności małych miast. Niniejszy artykuł ma przybliżyć liczne podobieństwa w tym zakresie, które są rdzeniem dyskusji na drodze do syntezy dziejów.

Słowa kluczowe:

Strzyżów nad Wisłokiem, Galicja doby autonomicznej, II Rzeczpospolita, społeczność małomiasteczkowa.

Społeczność małego miasta

Od połowy XIX w. liczba ludności Strzyżowa nieznacznie rosła. To ograniczenie wynikało ze skromnych możliwości gospodarczych miasteczka położonego z dala od znaczących ośrodków miejskich. Strzyżowa nie dotyczył dynamicznym rozwój przemysłu naftowego, który przyczynił się do chwilowego rozwoju gospodarczego porównywanym ze Strzyżowem miejscowości, jak Baligród, Lesko, Lutowiska i inne w okolicy zagłębia naftowego¹. W latach 1880–1931 liczba mieszkańców miasta wzrosła blisko dwukrotnie, największy przyrost odnotowano w latach 1890–1914, a więc u początków organizacji starostwa strzyżowskiego (1896–1932). W tym okresie rozbudowywano strukturę administracji publicznej, uruchomiono gimnazjum. Wielu urzędników i nauczycieli osiedliło się w Strzyżowie wraz rodzinami, tam rodziły się ich dzieci. Wybuch wojny (1914) i trudne pod względem gospodarczym pierwsze lata powojenne ten proces rozwoju zahamowały. Pomimo starań podejmowanych przez administrację w ramach Centralnego Okręgu Przemysłowego (1937–1939), nie odnotowano oczekiwanych inwestycji przemysłowych w mieście. Na kilka miesięcy przed wybuchem wojny w Strzyżowie mieszkało około 3050 osób.

W okresie galicyjskim Żydzi stanowili blisko połowę mieszkańców miasta, utrzymując się z handlu, usług i rzemiosła. Plasowało to Strzyżów w grupie miast galicyjskich o wysokim udziale społeczności żydowskiej w strukturze miejskiej na obszarze dzisiejszego Podkarpacia. Jednak w okresie międzywojennym liczba Żydów wyraźnie malała – z 50,5% w 1921 r. do 34,2% w 1931 r., a w 1939 r. społeczność żydowska stanowiła około 30% mieszkańców miasta. Znaczny spadek liczby ludności żydowskiej spowodowała rosnąca emigracja zarobkowa, szczególnie intensywna w latach trzydziestych XX wieku².

Dane zebrane w tabeli 1 pozwalają nieco szerzej przedstawić sytuację zdrowotną mieszkańców Strzyżowa w analizowanym okresie. Jeszcze w II połowie XIX w. problemem była wysoka śmiertelność wywołana chorobami zakaźnymi. Ten problem udało się opisać tylko w odniesieniu do społeczności katolickiej dzięki ewidencji metrykalnej. W latach 1836–1886 na choroby zakaźne (cholera, febra, dyzenteria, ospa, tyfus) zmarło w mieście 221 osób. Najtragiczniejsze pod tym względem były lata 1847–1855, a zwłaszcza rok 1847. Po kilkunastu latach stabilizacji (1856–1869), wyrażającej się liczbą zgonów poniżej średniej rocznej normy dla Strzyżowa

¹ T. Gąsowski, *Ze studiów nad urbanizacją Podkarpacia w XIX wieku*, [w:] Krosno. Studia z dziejów miasta i regionu, t. III, red. S. Cynarski, Krosno 1995, s. 73-103.

² M. Bober, *Emigracja zarobkowa ze Strzyżowa do USA w latach 1868–1940*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2019, t. 5, s. 237-255.

Tabela 1. Mieszkańcy Strzyżowa w latach 1880–1931

Rok	Ogółem	Żydzi (%)	Rok	Ogółem	Żydzi (%)	Rok	Ogółem	Żydzi (%)
1880	1740	49,4	1900	2007	49,4	1921	2905	50,5
1890	1895	43,3	1910	2238	51,4	1931	3060	34,3

Źródło: Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, t. 13: Województwo lwowskie, Warszawa 1924, s. 48-49; Skorowidz gmin Rzeczypospolitej Polskiej, część III, Warszawa 1935, s. 47; E. Wasiutyński, *Ludność żydowska w Polsce w wiekach XIX i XX. Studium statystyczne*, Warszawa 1930, s. 117.

wynoszącej około 25 zgonów rocznie, w latach 1870–1873 i po rocznej przerwie (1875–1876) odnotowano znaczny wzrost liczby zgonów za sprawą nawrotu cholery³. Od lat dziewięćdziesiątych XIX w. aż do wybuchu II wojny światowej nastąpił wyraźny spadek śmiertelności strzyżowian. Ten trend należy wiązać z opanowaniem chorób epidemicznych w latach osiemdziesiątych XIX w., poprawą opieki medycznej (lekarze, akuszerki, o których pamięć przechowała ewidencja parafialna w *Liber natorum*) i ogólnymi zmianami cywilizacyjnymi. Zaburzenia w tym procesie przyniosła I wojna światowa i związane tym okresem przemarsze wojsk lub ich dłuższa obecność, a dla młodych mężczyzn – pobory wojskowe. Niepomyślnie były także pierwsze lata powojenne (1918–1921), co wynikało z trudnej sytuacji gospodarczej i braku lekarstw. W ewidencji metrykalnej odnotowano kilka przypadków ofiar pandemii grypy hiszpanki, przypadającej na listopad i grudzień 1918 roku.

Strzyżów borykał się z brakiem sieci kanalizacyjnej, pomimo podejmowanych prób rozwiązania tego problemu. W wodę zaopatrywano się z Wisłoka i jego dopływów. Rosnące zanieczyszczenie wód gruntowych ściekami kloacznymi zagrażało zdrowiu mieszkańców. W latach osiemdziesiątych XIX w. było w mieście 8 studzienek, z których 5 było ocembrowanych drewnem lub kamieniem, dalsze 3 to „kadłuby ujęte”, a w jednej zamontowano pompę⁴. Brakowało środków na prace związane z kanalizacją miasta, chociaż takie działania podejmowano na przełomie XIX i XX w., budując prowizoryczny kanał miejski. W lipcu 1930 r. zakończono budowę drugiego kanału miejskiego.

Teraz kilka uwag na temat społeczności katolickiej miasta skupionej wokół miejsca kultu, tj. kościoła parafialnego funkcjonującego w ramach strzyżowskiego okręgu parafialnego. Tadeusz Łopatkiewicz opublikował niedawno rysunki strzyżowskiego kościoła z roku 1891, wykonane przez Karola Maszkowskiego i Stefana Matejkę, ówczesnych studentów Szkoły Sztuk Pięknych w Krakowie, w ramach prac inwentaryzacyjnych pod kierunkiem Władysława Łuszczkiewicza⁵. O reliktach „średniowiecznej świetności” strzyżowskiej fary i zachodzących zmianach w jej architek-

³ Archiwum Parafialne w Strzyżowie, *Liber mortuorum 1834–1868, Liber mortuorum 1868–1889*; obszerniej S. Wnęk, *Parafialna ewidencja zmarłych w Strzyżowie w latach 1834–1889*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2017, t. 3, s. 171-181.

⁴ J. Barzycki, *Woda studzienna w miastach i miasteczkach powiatu rzeszowskiego*, Rzeszów 1877, s. 19-23.

⁵ T. Łopatkiewicz, *Rysunki zabytków Strzyżowa i Dobrzechowa na tle dorobku naukowo-artystycznej wycieczki Władysława Łuszczkiewicza z uczniami krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych w roku 1891*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2016, t. 2, s. 37-89.

turze pisał Tomasz Węclawowicz, zachęcając do podjęcia gruntownych badań tego budynku⁶. W analizowanym okresie strzyżowski okręg parafialny tworzyło 9 miejscowości: Brzeżanka, Gbiska, Glinik Charzewski (część), Glinik Zaborowski (część), Godowa, Łętownia, Przedmieście Strzyżowskie, Tropie, Strzyżów i Żarnowa. Funkcję proboszcza sprawowali kolejno czterej księża: August Nahlik (1864–1878), Franciszek Jabczyński (1878–1903), Stanisław Kwieciński (1903–1937) i Ludwik Bira (1937–1939). W 1938 r. społeczność katolicka miasta liczyła około 1800 wiernych.

W parafii działały bractwa i organizacje katolicko-społeczne. Na łamach „Kroniki Diecezji Przemyskiej” informowano o działalności organizacji i stowarzyszeń katolickich „na polu miłosierdzia i akcji społecznej katolickiej i zakładów dobroczynności”. W 1904 r. założono Towarzystwo Rzemieślnicze (ok. 60 członków), prowadzące czytelnice. Otwarto bibliotekę parafialną, „dwa sklepiki chrześcijańskie” prowadziło kółko rolnicze⁷. Od 1906 r. najliczniejszą organizacją katolicką był Związek Katolicko-Społeczny. Urządzono bibliotekę parafialną, organizowano odczyty i pogadanki o treści religijnej, historycznej i społecznej, powołano dwie sekcje (męską i żeńską) Stowarzyszenia św. Wincentego à Paulo⁸. W połowie lat siedemdziesiątych XIX wieku sprowadzono do parafii siostry ze Zgromadzenie Sióstr Świętego Feliksa (felicjanki), zajmujące się opieką nad dziećmi (ochronka). W 1912 r. zastąpiły je siostry ze Zgromadzenia Córki Matki Bożej Bolesnej – serafitki.

Od XVII w. datuje się kult Matki Bożej Strzyżowskiej⁹. Strzyżów stał się lokalnym sanktuarium maryjnym. Znajdujący się w bocznym ołtarzu obraz Niepokalanej Dziewicy z rozpuszczonymi włosami, depczącej smoka, uznano w XVIII w. za cudowny¹⁰. Modląc się przed tym obrazem, wierni doznawali licznych łask, które zapisywano w *Liber Memorabilium* (pierwszy wpis z 22 VI 1667 r., ostatni z 1 X 1955 r.). W dowód wdzięczności składano dary wotywnie¹¹. Znaczący wpływ na życie religijne parafii mieli jezuici ze Starej Wsi koło Brzozowa, organizujący misje i rekolekcje dla wiernych¹², a także prowadzący edukację dla chłopców z rodzin ziemiańskich w kolegiach jezuickich w Chyrowie i Tarnopolu¹³.

⁶ T. Węclawowicz, *Strzyżowski kościół parafialny p.w. Bożego Ciała w wiekach średnich w świetle źródeł materialnych. Kilka uwag badawczych*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2019, t. 5, s. 7-26.

⁷ „Kronika Diecezji Przemyskiej” 1906, nr 2, s. 108-122.

⁸ „Kronika Diecezji Przemyskiej” 1911, nr 7-8, s. 426-427.

⁹ W. Zaleski, *Sanktuaria polskie. Katalog encyklopedyczny miejsc szczególnej czci Osób Trójcy Przenajświętszej, Matki Bożej i wszystkich Świętych Pańskich*, oprac. J.M. Łempiccy, Warszawa 1988, s. 339.

¹⁰ E. Bakun, *Obraz Matki Bożej Strzyżowskiej. Historia i konserwacja*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2017, t. 4, s. 7-30; szerzej na temat konserwacji strzyżowskiej fary zob. E. Bakun, *Malowidła ściennie w kościele parafialnym p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP w Strzyżowie. Problemy konserwacji i restauracji*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2016, t. 3, s. 97-130.

¹¹ L. Grzebień, *Zarys dziejów parafii w Strzyżowie*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2017, t. 4, s. 131-168; ks. A. Sikora, *Krótką historią cudownego obrazu Matki Bożej Niepokalanej w Kościele Parafialnym w Strzyżowie nad Wisłokiem*, *ibidem*, s. 243-268.

¹² L. Grzebień, *Misje i rekolekcje duchowe jako środek odnowy religijnej na ziemi strzyżowskiej w XIX i XX wieku. (Przyczynek do religijności regionu)*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2019, t. 5, s. 59-73.

¹³ L. Grzebień, *Związki wychowanków konwiktów jezuickich z ziemią strzyżowską na przełomie XIX i XX wieku*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny”, 2019, t. 5, s. 75-92.

W 1929 r. uroczystość obchodzono półwiecze działalności Towarzystwa Ochotniczej Straży Pożarnej w Strzyżowie. Organizacja ta, działająca od 1869 r. miała wśród swych założycieli i aktywnych członków przedstawicieli strzyżowskiej elity¹⁴.

W 1896 r. rozpoczęło działalność Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” – najprężniejsza organizacja społeczna Strzyżowa, która w pełni rozwinęła swe możliwości w okresie międzywojennym. W latach 1898–1927 działało strzyżowskie Towarzystwo Kasynowe, skupiające przede wszystkim środowisko urzędnicze, w większości katolików. Dla członków i gości lokalu kasynowego dostępna była biblioteka kasynowa, a także pokój do gier w bilard i w karty oraz sala teatralna, wykorzystywana jako miejsce spotkań towarzyskich, zwykle w sobotę. Organizowano też zabawy, a w okresie karnawałowym bale¹⁵.

Na początek XIX w. datuje się otwarcie cmentarza św. Michała. Cmentarz ten kilkakrotnie poszerzano. W 1863 r. zbudowano tam kaplicę pod wezwaniem św. Michała. Wiele nagrobków uległo zniszczeniu; najstarsze z zachowanych datowane są dopiero na połowę XIX w.¹⁶ Zwracają uwagę masywne nagrobki Marcina i Józefy Patrynow czy Edwarda i Emilii Wyżykowskich (ten z modną wówczas fotografią nagrobną), zamożnych strzyżowskich przedsiębiorców, którzy już w latach osiemnastych XIX w. wyróżniali się inicjatywą gospodarczą. W krajobrazie tego cmentarza zauważalne są monumentalne nagrobki i grobowce. Pod koniec XIX w. otwarto drugi cmentarz „Na Krzywuli”. W jego najstarszej części znajduje się grobowiec Skrzyńskich i Wołkowickich, właścicieli obszaru dworskiego w Strzyżowie.

Dokumenty dotyczące ewidencji strzyżowskiego okręgu metrykalnego dla społeczności żydowskiej uległy rozproszeniu¹⁷. Okręg tworzyło miasto oraz okoliczne wsie: Bonarówka, Brzeżanka, Dobrzechów, Gbiska, Glinik Charzewski, Godowa, Grodzisko, Kozłówek (od 1876 r.), Łętownia, Markuszowa, Oparówka (od 1876 r.), Przedmieście Strzyżowskie, Tropie, Żarnowa i Żyznów¹⁸. W 1870 r. gmina żydowska w Strzyżowie liczyła 933 osoby, w roku 1900 jej liczebność wzrosła do 1121 wiernych¹⁹.

W drugiej połowie XIX w. funkcję strzyżowskich rabinów pełnili przedstawiciele rodziny Szapiro: Ciwi Elimejlech (1745–1841), następnie jego syn Dawid (1804–1874), którego zastąpił brat Eleazar, a w latach 1857–1882 jego syn Szlomo (1813–1893). Na przełomie XIX/XX w. rabinem był Moses Leib Spiro. W tym czasie Strzyżów był jednym z wielu galicyjskich ośrodków kształcenia talmudycznego. 30 maja 1916 r. rabin Alter Horowitz zaświadczył w kancelarii strzyżowskiego notariusza, że Józef Chaim Fränkel z Sędziszowa w latach 1894–1900 studiował u niego

¹⁴ A. Chuchla, J. Półzięć, *Z dziejów ochotniczych straży pożarnych w Strzyżowie (1869–2020)*, Strzyżów 2020, s. 344–348.

¹⁵ Muzeum Samorządowe Ziemi Strzyżowskiej w Strzyżowie [dalej: MSZS], *Księga protokołów Towarzystwa Kasynowego w Strzyżowie za lata 1898–1927*; szerzej zob. M. Bober, *Towarzystwo Kasynowe w Strzyżowie w latach 1898–1927*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2017, t. 3, s. 185–201.

¹⁶ E. Śnieżyńska-Stolotowa, F. Stolot, *Katalog zabytków sztuki. Województwo rzeszowskie. Ropczyce, Strzyżów i okolice*, Warszawa 1978, s. 95.

¹⁷ Archiwum Państwowe w Rzeszowie [dalej: APRz], zesp. Izraelicki Urząd Metrykalny w Strzyżowie, sygn. 1-4.

¹⁸ J. Michalewicz, *Żydowskie okręgi metrykalne i żydowskie gminy wyznaniowe w Galicji doby autonomicznej*, Kraków 1995, s. 148.

¹⁹ *Ibidem*.

literaturę rabiniczną i uczynił to „z dobrym postępem i uzdolnionym jest tym samym na rabina”²⁰.

Na początku lat dwudziestych XX w. rabinem był Juda Leib Spiro, po nim te obowiązki przejął Nechemijasz Spiro, jego syn, którego wybór na urząd rabina w wyborach w dniu 23 marca 1932 r. potwierdził strzyżowski notariusz Jerzy Rudnicki na żądanie grupy przedstawicieli społeczności żydowskiej, reprezentowanych przez adwokatów strzyżowskich²¹. W latach trzydziestych rabinami byli Chaim Horowitz i Naftali Horowitz; podrabinem Juda Horowitz. Znane są nazwiska niektórych funkcjonariuszy strzyżowskiej gminy żydowskiej – Samuel Eimer był pisarzem gminnym; Mendel Rosen rzeźnikiem rytualnym, a Józef Klotz sługą w synagodze. Można dodać jeszcze nazwiska trzech nauczycieli w żydowskiej szkole wyznaniowej (cheder), którymi byli: Leib Ettinger, Mojżesz Friedmann i Noe Schreiber²².

W ramach gminy żydowskiej działały stowarzyszenia dobroczynne: Chewra Kadischa, zajmująca się pochówkiem oraz Chewra Bikur Cholim, organizująca pomoc dla chorych i potrzebujących. 26 maja 1887 r. Abraham Sturm polecił wypłacenie darowizny (104 złr.) na rzecz gminy żydowskiej w Strzyżowie celem przekazania tej kwoty na rzecz Towarzystwa Selen-Gebet. W 1910 r. rozpoczęła działalność Fundacja im. Mojżesza Diamanta, powołana przez gminę żydowską dla wspierania ubogich. Do 1939 r. funkcjonowała też czytelnia żydowska²³.

W XVIII w. zbudowano w Strzyżowie synagogę w stylu późnobarokowym, murowaną z kamienia na planie prostokąta, pokrytą czterospadowym dachem. W latach osiemdziesiątych XVIII w. przejeżdżający przez Strzyżów Andrzej Ewaryst Kuropatnicki (1734–1788) odnotował nowo wymurowaną synagogę²⁴. W jej sąsiedztwie znajdowało się kilka domów modlitwy. Jeden z nich zawalił się w maju 1884 r.²⁵, inny w czerwcu 1886 r. stanął w płomieniach²⁶.

Wgląd w życie religijne strzyżowskich Żydów daje rozporządzenie ostatniej woli, uczynione w 1887 r. przed strzyżowskim notariuszem Zygmuntem Holcerem przez Abrahama Sturma, kupca strzyżowskiego. Wtedy to Sturm zdecydował o podziale miejsc w domach modlitwy między swoje dzieci: „Miejsce w bożnicy wielkiej murowanej męskiej zapisuje synowi Chaimowi Israelowi Sturmowi, zaś w żeńskiej Ides Deutsch. Dwa miejsca w bożnicy małej męskiej zapisuje synowi Szymonowi Eliaszowi, a dwa miejsca żeńskie córce Frymet Horowitz, to jest w bożnicy małej koło p. Harmaty. Wreszcie dwa miejsca męskie w bożnicy małej położonej koło wielkiej murowanej zapisuję synowi Chaimowi Israelowi, zaś dwa żeńskie córkom [...]”²⁷.

²⁰ S. Wnęk, *Społeczność żydowska w Strzyżowie od połowy XIX wieku*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2019, t. 5, s. 127.

²¹ Archiwum Państwowe w Przemyślu [dalej: APPrz], zesp. Akta Jerzego Rudnickiego notariusza, sygn. 12, rep. 4408.

²² MSZS, Katalogi szkolne w szkole ludowej i powszechnej 7-klasowej w Strzyżowie nad Wisłokiem.

²³ APRz, Akta miasta Strzyżowa, *Budżet [miasta Strzyżowa] na rok 1939*, sygn. 137.

²⁴ A.E. Kuropatnicki, *Geographia albo dokładne opisanie Królestwa Galicyi i Lodomeryi*, Przemyśl 1786, s. 58.

²⁵ „Przegląd Rzeszowski” 1884, nr 9, s. 8.

²⁶ „Przegląd Rzeszowski” 1886, nr 12, s. 8.

²⁷ APP, zesp. C.k. notariusz Zygmunt Holcer, sygn. 11, rep. 1992.

Na połowę XVII w. datuje się założenie najstarszego cmentarza żydowskiego w Strzyżowie (obecnie przy ul. Przeclawczyka), który funkcjonował do końca XVIII w. Drugi cmentarz zlokalizowano także w centrum miasta (ul. Daszyńskiego); oba w sąsiedztwie synagogi. Trzeci cmentarz, który znajduje się pod Żarnowską Górą (przy ul. Wschodniej), funkcjonował od połowy XIX w. do 1942 r. W latach 1990 i 1995 odwiedził rodzinne miasto Henryk Mohrer. Odczytał wówczas hebrajskie inskrypcje nagrobne wyryte na macewach żydowskiego cmentarza. Nazwiska te dostępne są na wystawie stałej poświęconej strzyżowskim Żydom w bimie strzyżowskiej synagogi, obecnie filii strzyżowskiego muzeum. Mohrer opracował też plan cmentarza, zaznaczając lokalizację *ohelu* strzyżowskiego rabina Altera Horowitza – rodzaju kaplicy gobowej, stawianej przywódcom duchowym.

Społeczność żydowska Strzyżowa była znacznie rozwarstwiona. Na wolnym rynku przeważali drobni kupcy i rzemieślnicy, nazywani w dokumentach, nieco na wyrost, przemysłowcami. Drobna grupa przemysłowców doszła do znacznego majątku. Różnice materialne były widoczne także w zakresie kształcenia dzieci. Katalogi trzyklasowej szkoły ludowej dostarczają wielu informacji o żydowskich uczniach, skreślonych z ewidencji szkolnej z powodu notorycznej nieobecności w szkole, jak również powtarzających rok szkolny z powodu niedostatecznych postępów. W latach 1920–1939 uczniowie pochodzenia żydowskiego stanowili 16,1% wśród absolwentów strzyżowskiego gimnazjum²⁸. Ta grupa w największym stopniu była zasymilowana z kulturą polską i wychowana w jej duchu. Zajmowali stanowiska w administracji publicznej, brali czynny udział w życiu społecznym miasta.

* * *

Podsumowując ten fragment historii miasta warto przypomnieć o trzech wydarzeniach z udziałem społeczności rzymskokatolickiej i mojżeszowej Strzyżowa.

Latem, a zwłaszcza jesienią 1914 r. w szybkim tempie rosła liczba uchodźców z Galicji Wschodniej w kierunku zachodnim przed zbliżającymi się oddziałami rosyjskimi. Wyludniały się miasta i miasteczka galicyjskie, wykorzystując kolejowe połączenia, także ewakuacyjne. Pomiedzy 5 sierpnia a 21 listopada 1914 r. ze Strzyżowa wyjechało około 90 osób, w tym wielu starozakonnych. Większość uchodźców skierowano do Czech, najliczniejszą grupę do Pragi²⁹. 9 września 1914 r. rada miejska podjęła decyzję o zabezpieczeniu dokumentów wytworzonych przez lokalną administrację. Zapakowano je do drewnianej skrzyni i wywieziono do Wiednia, skąd powrócili, gdy zagrożenie minęło³⁰.

²⁸ *Księga jubileuszowa 100-lecia I Liceum Ogólnokształcącego w Strzyżowie*, red. M. Czarnik i in., Strzyżów 2012, s. 221-234.

²⁹ *Księga adresowa wygnańców wojennych z Galicji i Bukowiny oraz Albumy pamiątkowe. Część III. Prowincja i Bukowina*, Wiedeń 1915, *passim*; szerzej zob. M. Bober, *Społeczność Strzyżowa i powiatu strzyżowskiego w czasie walk o niepodległość i jej utrzymanie w latach 1914–1921*, [w:] *Krajobraz niepodległości. Życie codzienne u progu wolnej Polski*, red. J. Hoff, I. Wodzińska, Kolbuszowa 2019, s. 155-176.

³⁰ APRz, Akta miasta Strzyżowa, *Księga protokołów posiedzeń Rady (Gminnej) Miejskiej w Strzyżowie (1908–1925)*, sygn. 47, s. 381.

Jesienią 1918 r. na terenie Galicji doszło do rozruchów antyżydowskich. 5 listopada 1918 r. doszło do zamieszek w Strzyżowie. 9 listopada burmistrz Józef Patryn podjął decyzję o powołaniu milicji obywatelskiej dla ochrony ludzi oraz mienia żydowskiego. W kronice gimnazjum strzyżowskiego zanotowano przebieg dwóch pogromów w Strzyżowie. Pierwszy, wspomniany powyżej, miał następujący przebieg: „[...] doszło do rozruchów w Strzyżowie, w czasie których rozbestwiony tłum rabował sklepy w rynku”. Drugi pogrom nastąpił kilka miesięcy później, wiosną 1919 r.: „Na wiosnę znowu rozruchy antyżydowskie, które na pewien czas wytrąciły młodzież z toku normalnych zajęć szkolnych. Zakład był nawet pod grozą zdemolowania, gdyż rozeszała się pogłoska, że w piwnicach gimnazjalnych ukryli się Żydzi, a tłum domagał się kluczy, czemu ówczesny kierownik zakładu [Karol Kramarczyk – przyp. S.W.] – odmówił”³¹.

Jeszcze ciekawostka i rzadkość w krajobrazie społecznym małego miasta, w większych ośrodkach nie budząca takiego zainteresowania. Otóż 18 listopada 1919 r. odnotowano przypadek konwersji *ex Judaismo*. Chrzest w strzyżowskim kościele przyjęła żydowska rodzina Aleksandra Redlicha (ur. 1874 w Tarnopolu), naczelnika stacji kolejowej w Strzyżowie – on sam, jego żona Adela z Silberbachów Redlichowa (ur. 1876 w Czechach) oraz piątka ich dzieci³².

Instytucje miejskie

W latach 1868–1939 funkcję burmistrza Strzyżowa pełniły osoby wyznania rzymskokatolickiego, dobrze znane w lokalnym środowisku. Zwykle byli to przedsiębiorcy, przedstawiciele wolnych zawodów cieszący się powszechnym zaufaniem społecznym.

Pierwszym burmistrzem w Strzyżowie doby autonomicznej był Onufry Harmata (1823–1906), powstaniec styczniowy, w późniejszym okresie działacz społeczny. Znakomicie w historii miasta zapisał się Wilhelm Zajączkowski (1836–1909), farmaceuta, absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego (1854). Studia kontynuował w Wiedniu i Bolonii. Kluczową postacią życia społecznego miasta obydwu epok (galicyjskiej i międzywojennej) był Józef Patryn (1856–1933), absolwent Wydziału Medycznego UJ, znakomity lekarz i filantrop, burmistrz w latach 1911–1930, z przerwami. Ostatnim burmistrzem międzywojennego Strzyżowa był w latach 1934–1939 Józef Chmiel (1891–1969), także lekarz. Studiował medycynę w Wiedniu i we Lwowie (tamże dyplom w 1918 r.); działacz niepodległościowy.

Kandydaci do pracy w administracji musieli wykazać się kwalifikacjami zależnie od stanowiska i wielkości miasta. Kluczowe znaczenie miała obsada stanowiska sekretarza, od którego w większych miastach wymagano wykształcenia prawniczego i co najmniej trzyletniej praktyki w administracji. W miasteczku wielkości Strzyżowa wymagania były mniejsze. Wystarczało złożenie egzaminu dojrzałości, praktyka w magistracie oraz egzamin kwalifikacyjny. Od rachmistrza, kontrolera i kasjera wymagano zaświadczenia o zdaniu egzaminu państwowego w zakresie rachunkowości i rocznej praktyki w administracji na odpowiednim stanowisku.

Przed 1914 r. wieloletnim zastępcą kolejnych burmistrzów był Tomasz Korpanty. Funkcję sekretarza kierującego pracami urzędu pełnił Jan Rogaliński, po nim te obowiązki przejął Andrzej Przesalski, łącząc je ze stanowiskiem kontrolera po

³¹ APRz, Miejskie Gimnazjum Koedukacyjne w Strzyżowie 1912–1938, sygn. 1, k. 13.

³² Archiwum Parafialne w Strzyżowie, *Liber natorum* 1885–1924 – Strzyżów.

odejściu z pracy doświadczonego urzędnika Altera Nechamie. Funkcję kasjera pełnili Wojciech Malanek i Feiweł Adest. Po reformie administracyjnej urzędu wprowadzono stanowisko asesorów, które w latach 1907–1913 zajmowali kolejno: Mojżesz Diamant, Piotr Urbanik i Wolf Deutsch.

15 września 1896 r. Stanisław Badeni, marszałek krajowy Galicji, podpisał rozporządzenie w sprawie utworzenia m.in. powiatu strzyżowskiego. Powiat utworzono z miejscowości wchodzących wcześniej w skład powiatów jasielskiego, krośnieńskiego i rzeszowskiego. Głównym ośrodkiem powiatu był Strzyżów, siedziba starostwa, sądu powiatowego, władz szkolnych i wyznaniowych, tj. dekanatu rzymskokatolickiego i gminy żydowskiej. Najważniejsze stanowiska obejmowali doświadczeni urzędnicy z c.k. Namiestnictwa we Lwowie. Organizacja strzyżowskiego starostwa postępową powoli. W latach 1896–1899 funkcja starosty była nieobsadzona, podobnie w latach 1905 i 1910–1911. W okresie wakatu obowiązki starosty powierzano doświadczonym urzędnikom w randze kierownika starostwa. W latach 1896–1899 był to Jan Winiarski, oddelegowany do Strzyżowa ze Lwowa, gdzie zatrudniony był na stanowisku sekretarza c.k. Namiestnictwa. Po nim te obowiązki objął Franciszek Józef Mandela.

Pierwszym starostą strzyżowskim był Mikołaj Pokiński, aktywny działacz społeczny, m.in. przewodniczący Towarzystwa Kasynowego w Strzyżowie. Po nim był Zygmunt Żeleski, następnie przeniesiony do Bochni. W okresie międzywojennym starostami strzyżowskimi byli m.in.: Ludwik Lipiński, Adam Remiszewski, Mieczysław Słomski, Bronisław Russowski, a ostatnim – w latach 1929–1932 – dr Ignacy Mellin.

Kluczowe dla prawidłowego funkcjonowania starostwa funkcje sekretarza sprawowali kolejno: Roman Sroczyński, Julian Przestrzalski, Jan Reindl, Franciszek Najsarek, Zygmunt Dembiński i Juliusz Strusiński. Na czas ich nieobecności lub reformy administracyjnej kompetencje sekretarzy przejmowali urzędnicy na stanowiskach komisarzy. Należy też wspomnieć o koncypientach zatrudnionych w Strzyżowie oraz ich pomocnikach.

Strzyżowska administracja skarbowa była częścią rzeszowskiego okręgu skarbowego, obejmującego: Dębicę, Kolbuszową, Nisko, Radomyśl nad Sanem, Rozwadów, Rzeszów i Tarnobrzeg. Na terenie powiatu strzyżowskiego działały dwa oddziały straży skarbowej: w Strzyżowie i we Frysztaku. Od 1899 r. strzyżowskim oddziałem kierował Mikołaj Postępski, doświadczony urzędnik skarbowy w randze starszego komisarza II klasy. Wieloletnią praktykę posiadał Józef Najdała, awansujący od stanowiska adiunkta do zarządcy podatkowego. Reorganizacja w strukturze podatkowej tworzyła nowe stanowiska. W latach 1911–1914 komisarzem skarbowym był Andrzej Nawrocki. Przez wiele lat ze Strzyżowem był związany Stanisław Röhlich, najpierw jako kontroler, poborca, a w 1914 r. awansowany na stanowisko naczelnika urzędu podatkowego³³. W 1927 r. na stanowisku geometry w strzyżowskim starostwie został zatrudniony Antoni Wawrzkowicz (ur. 1883), działacz ruchu ludowego, wszechstronnie wykształcony urzędnik, absolwent Akademii Górniczej w Leoben, następnie Wydziału Mierniczego Politechniki Lwowskiej. W ostatnich przed wojną wyborach parlamentarnych (8 listopada 1938 r.) uzyskał mandat poselski z okręgu rzeszowskiego z listy Obozu Zjednoczenia Narodowego³⁴. W wyniku

³³ *Szematyzm galicyjskich władz i urzędów skarbowych na rok 1914 zestawiony wedle stanu z dnia 15 kwietnia 1914*, Lwów 1914, *passim*.

³⁴ *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. J. Majchrowski, Kraków 1994, s. 476.

reformy administracyjnej z 1 kwietnia 1932 r. doszło do likwidacji powiatu strzyżowskiego. W konsekwencji tych zmian gminy wchodzące w jego skład włączono do powiatów rzeszowskiego i krośnieńskiego.

Sąd Powiatowy w Strzyżowie funkcjonował w strukturze organizacyjnej Sądu Obwodowego w Rzeszowie. Organizacja sądownictwa w Strzyżowie postępowała powoli. Na początku brak było budynków i kadry z przygotowaniem prawniczym. Dopiero w 1880 r. obsadzona została posada sędziego. Stanowisko to powierzono Feliksowi Radwańskiemu, następnie Juliuszowi Gebauerowi (1896–1897), jako naczelnikowi sądu. W latach 1898–1907 funkcję sędziego pełnił radca Sądu Krajowego, dr Karol Bójsławski-Müller, a po nim dr Zygmunt Tałasiewicz, ceniony działacz społeczny.

Rozbudowa aparatu sędziowskiego pozwoliła około 1910 r. sprowadzić do Strzyżowa grupę młodych sędziów – byli to: Filip Jakub Cichocki, Antoni Heimann, Kazimierz Jarecki, Alfred Korzeniowski, Michał Stec oraz Kazimierz Tylko, legitymujący się tytułami doktorów nauk prawnych z wydziałów prawa we Lwowie lub Krakowie. Grupę personelu pomocniczego stanowili adiunkci, auskultanci, kanceliści, oficjaliści, woźni sądowi – w większości również spoza Strzyżowa.

Działalność sądu umożliwiała funkcjonowanie lokalnego środowiska prawniczego: adwokatów i notariuszy. Szematyzm galicyjski za rok 1914 wymienia trzy strzyżowskie kancelarie adwokackie, które prowadzili Hersch Fuchs, Henryk Schörnstein i Jakub Überall. W okresie międzywojennym kancelarie adwokackie prowadziło kilku adwokatów. Marian (Majer) Apperman (1878–1942), członek Izby Adwokackiej we Lwowie, przeniósł się w 1927 r. do Strzyżowa. Od 1919 r. kancelarię adwokacką prowadził Emil Wassermann (1885–1942). W latach 1931–1939 kancelarię adwokacką przy ulicy Słowackiego miał Fryderyk Acht. Kancelarie prowadzili również: Joachim Frankel oraz Franciszek Rosenthal (ur. 1895) i Salomon Samueli (ur. 1880) – obydwaj zamordowani przez Niemców w 1942 r., a ponadto: Zdzisław Daniec (1894–1970), Teofil Drwał (w 1931 r. popełnił samobójstwo) i Bronisław Miara. W latach 1873–1939 kancelarie notarialne w Strzyżowie prowadzili: Konstanty Rogalski (1873–1875), Feliks Misky (1878–1881), Zygmunt Holcer (1881–1924), Adam Bański (1924–1933) i Jerzy Rudnicki (1925–1947); ten ostatni w latach 1925–1928 miał kancelarię także we Frysztaku³⁵.

Strzyżowskie środowisko medyczne tworzyli lekarze, lekarze weterynarii i farmaceuci. Najliczniejszą grupę stanowili lekarze. W latach 1870–1908 lekarzem był w Strzyżowie Tytus Szczepankiewicz. Na przełomie XIX i XX w. pracowali w mieście: dr Samuel Taub (1896–1915)³⁶, dr Erazm Krzyszkowski (1897–1899) i dr Józef Kurasiewicz (1900–1912)³⁷.

³⁵ A. Dziedziuk, *Akta notariuszy w zasobie archiwalnym Archiwum Państwowego w Przemyślu*, Przemyśl 1994, s. 244–253.

³⁶ Samuel Taub (1869–1933) – lekarz, działacz społeczny i filantrop, szczególnie związany ze Strzyżowem. Tam urodziły się jego dzieci – Norma (Maria), zamężna Pronaszkowa (1896–1955), żona znanego malarza Zbigniewa Pronaszko, i Henryk (1898–1919), który poległ, broniąc dworca kolejowego w Zebrzydowicach w walce z Czechami. W 1915 r. Taub przeniósł się ze Strzyżowa do Wadowic, gdzie pracował w szpitalu garnizonowym. Zmarł w Wadowicach i spoczął na tamtejszym cmentarzu żydowskim. Na nagrobku wryto po polsku i hebrajsku: „Życie swoje poświęcił cierpiącej ludności”. K. Iwańska, *Cmentarz żydowski w Wadowicach*, „Wadoviana. Przegląd Historyczno-Kulturalny” 2005, nr 9, s. 109–110.

³⁷ *Ibidem*.

W międzywojennym Strzyżowie praktykowali też m.in.: dr Stanisław Biliński (1913–1929) jako lekarz powiatowy, Benjamin Chwat i Efroim Wassner – obydwaj specjaliści w zakresie chorób wewnętrznych oraz dwaj strzyżowianie, którzy po studiach praktykowali w rodzinnym mieście – dr Józef Chmieli i dr Adam Marcin Patryn. W latach dwudziestych gabinet stomatologiczny posiadał dr Jakub Rubisz, który z Rzeszowa przeprowadził się do Strzyżowa³⁸. Dodatkowe informacje na temat tego środowiska dostarcza zestawienie lekarzy wywodzących się ze Strzyżowa, ale praktykujących poza rodzinnym miastem w strukturach cywilnych i wojskowych³⁹. W latach 1897–1908 powiatowym lekarzem weterynarii był Antoni Pilch, absolwent Akademii Weterynarii we Lwowie (1891). W 1909 r. zastąpił go na tym stanowisku Tadeusz Józef Sroczyński (1869–1936), pracujący do lat trzydziestych. W 1937 r. powrócił do rodzinnego miasta Maks (Meilech) Isserles (ur. 1889), który dyplom lekarza weterynarii uzyskał w 1914 r. we Lwowie, a później był referentem weterynarii w Urzędzie Wojewódzkim w Tarnopolu⁴⁰.

Od połowy lat trzydziestych XIX w. działała w Strzyżowie apteka „Pod Duchem Świętym”, założona przez Jana Zajączkowskiego (1803–1858). W 1861 r. aptekę przejął jego syn Wilhelm i prowadził ją do 1909 r. W latach 1909–1937 apteka i drogeria należała do Eugeniusza Stoegera.

Zabudowa

Życie miasteczka koncentrowało się w Rynku i przylegających do niego ulicach. Tam znajdowały się budynki administracji publicznej i związków wyznaniowych. Rynek był centralnym punktem działalności gospodarczej, także miejscem spotkań towarzyskich. Właśnie tam gromadzili się mieszkańcy podczas ważnych wydarzeń politycznych lub uroczystości religijnych⁴¹.

Murowane kamienice, zlokalizowane wokół Rynku, należały do: Jana Zajączkowskiego – właściciela apteki, Ignacego Skrzyńskiego – właściciela obszaru dworskiego, Edwarda Wyżykowskiego – obrotowego przedsiębiorcy oraz Władysława Milickiego, o którym brak bliższych informacji, zaś pozostałe 26 kamienic było własnością obywateli żydowskich⁴². W centralnym punkcie zabudowy rynkowej znajdował się ratusz miejski, własność Ignacego Skrzyńskiego, rozebrany przed rokiem 1895. Część środkowa ratusza była murowana, a dobudowane później pomieszczenia wykonano z drewna. Po rozbiórce ratusza nie zdecydowano się na budowę nowego, zapewne z uwagi na skromne środki finansowe kasy miejskiej, która zajęta była przygotowa-

³⁸ *Urządowy spis lekarzy uprawnionych do wykonywania praktyki lekarskiej oraz aptek w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1925, *passim*, Warszawa 1938, *passim*.

³⁹ *Polskie Towarzystwo Lekarskie Koło Terenowe w Strzyżowie 1976–1996*, Strzyżów 1997, *passim*.

⁴⁰ W. Łukaszyński, *Słownik biograficzny lekarzy weterynarii woj. podkarpackiego 1871–2010*, Rzeszów 2013, s. 79.

⁴¹ J. Hoff, *Wygląd małych miast galicyjskich w XIX i na początku XX wieku*, [w:] *Rozwój przetrzynny miast galicyjskich położonych między Dunajcem a Sanem w okresie autonomii galicyjskiej*, red. Z. Beiersdorf, A. Laskowski, Jasło 2001, s. 97–103.

⁴² A. Gliwa, *Strzyżów. Zarys dziejów miasta od średniowiecza do połowy XIX wieku*, Strzyżów 2014, s. 65–74.

niami do budowy gmachu sądu, który miał dla miasta kluczowe znaczenie. Lokalizację dawnej studni miejskiej z żurawiem ustalono w toku prac archeologicznych⁴³.

10 maja 1895 r. pożar zniszczył znaczną część drewnianej zabudowy Strzyżowa. W kronice „Gazety Lwowskiej” zamieszczono relację z tego wydarzenia: „Pastwą pożaru padła większa część miasteczka Strzyżowa. Ogień wybuchł u piekarza i rozszerzył się z gwałtowną szybkością, tak że gdy w trzy godziny po wybuchu ognia przybyła straż ogniowa z Rzeszowa, połowa miasta stała już w płomieniach. Ratunek był niemożliwy prawie, bo domy przeważnie drewniane szybko się zajmowały, [...]. Spaliła się zachodnia i pół południowej strony Rynku, oraz północna połącz miasta z domostwami położonymi przy drodze wiodącej do Krosna. Ofiarą płomieni padł też dach kościoła, sam cudem prawie ocalał. Spaliła się wieża kościelna. Apteka ocalała. Z budynków rządowych spaliły się tylko areszta sądowe, kasę podatkową i akta przeniesiono [...]. Poszły z dymem nadto kasa zaliczkowa i kredytowa [...]. Miasto przedstawia okropny widok”⁴⁴.

W latach 1890–1914 nastąpiły zasadnicze zmiany w zakresie rozwoju przestrzennego Strzyżowa za sprawą budowy jesienią 1890 r. dworca kolejowego wraz z rozległym zapleczem technicznym⁴⁵. Jednopiętrowy budynek z piwnicami i poddaszem, kryty dachem naczółkowym, był najważniejszym obiektem użyteczności publicznej z punktu widzenia rozwoju przestrzennego miasta⁴⁶. Wymiernym efektem działań podjętych przez samorząd na rzecz podniesienia rangi Strzyżowa była budowa w latach 1903–1904 piętrowego gmachu sądu, przy obecnej ulicy 3-Maja⁴⁷. W sąsiedztwie sądu przedstawiciele elity miejskiej (adwokaci, lekarze, notariusze, sędziowie) budowali wille w otoczeniu rozległych ogrodów, zagospodarowując w ten sposób tę część miasta.

W 1894 r. zakończono budowę szkoły ludowej. W kronice szkoły zapisano m.in.: „[...] Przed rokiem 1894 nie miała szkoła własnego lokalu szkolnego, lecz tułała się po zajętych domach, aż dopiero w r. 1894 stanął obszerny, okazały budynek szkolny w czasie, gdy szkołą kierował Andrzej Szmuc. [...] Budynek składa się z sześciu sal naukowych, kancelarii, gabinetu fizykalnego i pomieszczenia kierownika szkoły. Pomieszczenie kierownika szkoły składa się z trzech pokoi, kuchni, spiżarni i piwnicy. Przy szkole mały ogród warzywny. Na podwórzu jest budynek gospodarczy, składający się z pomieszczenia stróża i dwóch drewnutni. Tuż obok siebie są wychodki”⁴⁸.

Ranga miasta powiatowego determinowała władze miasta do ubiegania się o otwarcie szkoły średniej, co nastąpiło 1 września 1912 r. Dyrektorem gimnazjum został Karol Kramarczyk (1879–1972), wszechstronnie wykształcony pedagog. W 1913 r. rozpoczęto prace przy budowie parterowego gmachu gimnazjalnego, za-

⁴³ M. Bober, *Strzyżowski rynek w świetle źródeł archeologicznych*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2015, t. 1, s. 7-25.

⁴⁴ „Gazeta Lwowska” z 14 maja 1895 r. Z kolei w przemyskiej „Kurendzie” pisano: „Dnia 10 maja br. o godzinie 11 przed południem wybuchł pożar, który w przeciągu 5 godzin obrócił w perzynę 49 domów, pozbawiając co najmniej drugie tyle rodzin mieszkania i mienia. Zgorzał także dach na kościele parafialnym, zgorzała dzwonnica, a dzwony spaliły się do szczytu”. „Kurenda” 1895, nr 5, s. 64.

⁴⁵ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, zesp. C.k. Eisenbahnministerium, sygn. 195.

⁴⁶ T. Machowski, *Stacja kolejowa w Strzyżowie nad Wisłokiem w latach 1890–1914*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2018, t. 4, s. 128-130.

⁴⁷ „Podkarpacki Biuletyn Konserwatorski”, t. III, cz. II, Przemysł 2011, s. 238.

⁴⁸ MSZS, *Kronika szkoły ludowej w Strzyżowie*, s. 20.

kończone latem 1914 r. W pierwszych miesiącach wojny szkołę zajęło wojsko austriackie. Urządzono tam szpital epidemiologiczny, potem budynek zajęli Rosjanie, organizując w jednej jego części stajnię, w drugiej kuchnię⁴⁹.

Wcześniej najważniejszą inwestycją budowlaną była siedziba sokolni. Wykorzystano entuzjazm społeczny, który przyspieszył w znacznym stopniu realizację tego zamierzenia. Budowę wsparła Strzyżowska Kasa Stefczyka. Znaczącą kwotę na ten cel przekazała też strzyżowska gmina żydowska. Pracami budowlanym kierował Michał Nowakowski (1871–1964), miejscowy przedsiębiorca budowlany. Poświęcenie strzyżowskiej sokolni nastąpiło 2 lipca 1911 r., po blisko dwóch latach prac.

Działalność Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” przyczyniła się do rozwoju zorganizowanej kultury fizycznej wraz z rozwojem infrastruktury sportowej. Wzniesiono salę gimnastyczną, wokół obiektu przygotowano tereny rekreacyjne. Funkcjonowała kręgielnia i korty tenisowe. Organizowano zawody lekkoatletyczne. Wisłok i jego dopływ Stobnicę wykorzystywano do sportów wodnych: kajakarstwa i pływania. Zimą czynne było lodowisko, uprawiano też saneczkarstwo oraz narciarstwo biegowe i zjazdowe. Urządzano zawody w skokach narciarskich na skoczni, wzorowanej na podobnym obiekcie w Iwoniczu, zlokalizowanej na wzniesieniu Łętownia⁵⁰. Od początku lat trzydziestych rywalizowały między sobą dwa strzyżowskie kluby – „Sokół” i „Strzelec”. Wspomnienia strzyżowskich sportowców mówią m.in. o organizacji zawodów sportowych, z których piłka nożna była najpopularniejsza. W połowie lat trzydziestych infrastruktura sportowa miasta wzbogaciła się o bazę szkoleniową dla szybowników, zrzeszonych w Rzeszowskim Kole Szybowcowym. W sierpniu 1935 r. przeprowadzono na Łętowni zawody szybowcowe. Dwa lata później otwarto lądowisko szybowcowe w Gbiskach na granicy ze Strzyżowem.

Za budynek użyteczności publicznej należy uznać także zbudowany w latach 1909–1911 dom zakonny Sióstr Serafitek, które do Strzyżowa sprowadził ks. Stanisław Kwieciński w celu prowadzenia ochronki. Budynek ten, otoczony murem, mieści się przy ul. Słowackiego.

Wśród właścicieli kamienic położonych w Rynku i najbliższym sąsiedztwie był również strzyżowski rabin Jehuda Leib Spiro, który mieszkał wraz z rodziną pod numerem 18. Wyposażenie wnętrza domu wyszczególniono w testamencie rabina, sporządzonym po niemiecku 12 lutego 1920 r. w wiedeńskiej kancelarii Zygmunta Habera, który przetłumaczył tekst na język polski. Z treści tego dokumentu można wyodrębnić trzy rodzaje informacji. Pierwsze dotyczą rodziny testatora – na przykład, że jego dziadek pochodził z Sassowa, a wiele rzeczy, które po nim odziedziczył, przekazał następnie mocą testamentu kolejnemu pokoleniu. Żoną testatora była Chana, córka Barucha, która zajmowała trzy pokoje na parterze graniczące z celą mniszą. Wiadomo też, że Spirowie mieli pięcioro dzieci: syna Nechemijasza, późniejszego rabina, głównego spadkobiercę, i cztery córki. Syn odziedziczył kamienicę wraz z przylegającym do niej zabudowaniami oraz wyposażeniem domu rabina, w tym „[...] celą mniszą i ciemnicą, wraz z wszystkimi przybyłymi budynkami [...] wszystkie łóżka, szafy, stoły, ławki, krzesła, wszystkie świeczniki wiszące, lampy oraz wszystkie zegary [...] spuściznę mego ojca

⁴⁹ I. Sprawozdanie Dyrekcji Gimnazjum Realnego Miejskiego z prawem publiczności w Strzyżowie za rok szkolny 1916/17, Strzyżów 1917, s. 7-9.

⁵⁰ Z. Leśniak, *Kartki z dziejów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Strzyżowie 1896–1939*, Strzyżów 1990, s. 39-50.

[...], umywalnie i wszystkie moje ubiory, które nosiłem w sobotę, we święta i w dniach powszechnych, niemniej także i moją torę i starą Megillę ze spadku po moim ojcu”. Córkom przypadły w udziale: „[...] rękopisy, które przechowywane są w szufladach, skrzyniach, szafach, w kopertach, w pakach, które leżą powyżej lub poniżej takowych lub też po kątach, na strychu lub w piwnicach [...]”. Znajdowały się tam także przedmioty ze srebra, złota i innych metali oraz porcelana, szkło, świeczniki na sobotę, „wszystkie klejnoty mojej żony, obrusy, prześcieradła, pierzyny i poduszki, tak moje własne, jako też do żony mojej należące” – zaznaczył testator. Testament wymienia też srebra będące częścią wyposażenia synagogi. Nie wiadomo, czy były one dziełem miejscowych rzemieślników, czy może owocem importu⁵¹. Rabin Spiro dysponował dalej: „[...] nóż do obrzezania z ujęciem srebrnym ze spadku po dziadku z Sassowa [...], nóż do obrzezania z perłowej macicy, należy się mojemu zięciowi, rabinowi Natanowi Dawidowi, [...] od niego został wzięty, [...] kubek srebrny z pokrywką dla świąt wielkanocnych, zwany kubek Eliasza ze spadku po moim ojcu. Dekoracja srebrna do tory nie jest moją własnością, tylko stanowi własność domu modlitwy, z daru Mojżesza Kranzlera [...]”. Wnuka, syna córki Ity, Chaima Schlomę, obdarował rękopisami z biblioteki, ponadto zapisał mu „[...] srebrną rękę do tory i mój zegarek kieszonkowy, na którym rytowane jest moje imię i puszkę ze srebra tulskiego, puścizna po moim dziadku z Sassowa”. W treści testamentu wielokrotnie pojawia się wzmianka o bibliotece zasobnej w zwoje Megilla i tory, niektóre bogato ilustrowane, ozdobne, pochodzące ze znanych drukarni żydowskich w Piotrkowie, Przemyślu, Wilnie i Żytomierzu⁵².

Jednopiętrowa kamienica strzyżowskiego aptekarza Eugeniusza Stoegera (1560 m³) była otynkowana, kryta blachą i dachówką. Na parterze była apteka i drogeria, na piętrze obszerna część mieszkalna: 5 pokoi, kuchnia, łazienka, powyżej strych. Do kamienicy przylegał ogród⁵³. Do wybuchu wojny aptekę prowadziła wdowa po zmarłym aptekarzu.

Kolejny budynek to dworek zbudowany w XVIII w., z czasem przebudowany, obecnie kamienica, którą Marcin Patryn (zm. w 1888 r.), obrotny przedsiębiorca, kupił w 1872 r. od Ignacego i Marii Skrzyńskich, właścicieli obszaru dworskiego w Strzyżowie. Zasadnicze zmiany w wyposażeniu tego domu wprowadził po pożarze miasta (1895) syn Marcina Patryna, także Marcin Patryn (1866–1933), rzemieślnik i przedsiębiorca strzyżowski. Trwający kilka lat remont budynku (1895–1907) zasadniczo zmienił jego kształt: „[...] W miejsce drewnianych nadbudówek pierwszego piętra budynku wychodzącego na Rynek wzniesiono murowaną konstrukcję I piętra o drewnianych stropach [...]. Budynek pokryto dwuspadowym dachem ograniczonym od wschodu ścianą szczytową, a od zachodu ścianą wspólną, współdzieloną z sąsiednią posesją. [...] we wschodniej granicy posesji powstał jednopiętrowy murowany budynek o drewnianych stropach, kryty dwuspadowym dachem, który w konstrukcji »wchłonał« zarówno pozostałości murowanego spichlerzyka, jak i miejsce stajni”⁵⁴.

⁵¹ I. Rejduch-Samkowa, *Sztuka żydowska w Polsce w XVII i XVIII w.*, [w:] *Żydzi w dawnej Rzeczypospolitej*, red. A. Link-Lenczowski, Wrocław 1991, s. 321-342.

⁵² APRz, Sąd Powiatowy w Strzyżowie, *Testament Jehudy Leiba Spiro, rabina strzyżowskiego z 1920 roku*, sygn. 3.

⁵³ APRz, Sąd Powiatowy w Strzyżowie, *Akta spadkowe po śp. Eugeniuszu Stoegerze*, sygn. 453.

⁵⁴ J. Górnicki, *Zarys historii strzyżowskiego domu mieszczańskiego rodziny Patrynów położonego w północnej pierzei Rynku*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2019, t. 5, s. 97-110.

Odtworzono historię kamienicy Mojżesza Diamanta, strzyżowskiego przedsiębiorcy i filantropa, który w pierwszej dekadzie XX w. zbudował ją w miejscu drewnianego budynku w sąsiedztwie kamienic należących do Zygmunta Holcera, strzyżowskiego notariusza i Franciszka Patryna, przedstawiciela rzemiosła⁵⁵.

W znakomitych wspomnieniach Bogdana Patryna (ur. 1939), strzyżowianina, znajduje się opis kamienicy jego dziadka, Ludwika Górnickiego (1883–1964), wywodzącego się z rodu strzyżowskich kowali. Środki na budowę kamienicy czynszowej (ul. Słowackiego) zgromadził w USA, pracując w fabrycznej kuźni przez niemal całe pierwsze ćwierćwiecze XX w.; do kraju powrócił w 1927 roku. Kamienicę zbudowano według projektu W. Woźnickiego, architekta budowlanego z Mińska Mazowieckiego. Kamienica ta – jak pisze Patryn – „[...] zgrabnie zaprojektowana, z mansardowym łamanym dachem bez żadnych udrziwnień sprawia wrażenie harmonijnej elegancji”. A wewnątrz „[...] widoczne szyldy lokatorów domu: dentysty oraz żydowskiego adwokata dr. Emila Wassermanna, który wraz z rodziną i służbą zajmowali całe I piętro (5 pokoi w amfiladzie, kuchnia, spiżarnia i ówczesny luksus – oddzielny klozet; ponadto osobny korytarz, balkon, strych i piwnica). Gospodarze Górniccy zajmowali jedno z dwóch mniejszych mieszkań na II piętrze. Drugie mieszkanie obok zajmowała rodzina policjanta”⁵⁶. Górnicki prowadził cukiernię, która zajmowała trzy pomieszczenia, a w jednym z nich znajdował się bilard i automat do gry. W latach dwudziestych kamienicę czynszową zbudował Michał Nowakowski, zamożny przedsiębiorca budowlany. W tym samym czasie, w sąsiedztwie, Andrzej i Maria Piterowie, strzyżowscy nauczyciele szkoły powszechnej, zbudowali willę z ogrodem, zwaną potocznie Piterówką.

Na kilka miesięcy przed wybuchem II wojny światowej w mieście było 18 ulic: Aleje, Boczna Słowackiego, Bośnia, Gimnazjalna, Jasielska, Kolejowa, Kościelna, Na Działach, Rynek, Orlicz-Dreszera⁵⁷, Sanocka, Słowackiego, Strażacka, Tylna, Zakopna, Za Torem, Zawale i Żarnowska.

Sięgając do danych z II połowy XVIII w., można się dowiedzieć, że w 1779 r. w mieście były 163 budynki, w 1857 r. – 178, a w 1900 r. – zaledwie 186 na około 2000 mieszkańców, zatem ruch budowlany w mieście był niewielki, a warunki mieszkaniowe trudne⁵⁸. Dominowała zabudowa drewniana, parterowa, także w centrum. Pożar miasta wymusił zmiany w tym zakresie. Niewielkie tempo przyrostu substancji mieszkaniowej wynikało z ogólnie słabej kondycji gospodarczej mieszkańców. W okresie międzywojennym ruch budowlany był bardziej ożywiony niż w okresie galicyjskim, ale nadal daleki od oczekiwanego. Ze spisów powszechnych wiadomo, że w 1921 r. w mieście były 302 domy, dekadę później (1931) – zaledwie 332 budynki. Najzamożniejszych stać było na piętrowe kamienice z obszernym zapleczem, przeważała jednak zabudowa parterowa⁵⁹.

⁵⁵ M. Bober, M. Jachym, *Kamienica przy ulicy Łukasiewicza 10 w Strzyżowie, siedziba Muzeum Samorządowego Ziemi Strzyżowskiej im. Zygmunta Leśniaka*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2015, t. 1, s. 176-187.

⁵⁶ B. Patryn, *Zapiski z dobrego domu*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2019, t. 5, s. 161.

⁵⁷ W 1936 r. zginął w katastrofie lotniczej gen. Gustaw Orlicz-Dreszer (1889–1936), żołnierz Legionów Polskich, piłsudczyk. Zmarłego generała uhonorowano, nadając jego imię szkołom, placom i ulicom. W Strzyżowie ulica jego imienia biegła obok dworku przeznaczonego na mieszkanie służbowe dla dyrektora gimnazjum.

⁵⁸ T. Gąsowski, *Ze studiów nad urbanizacją...*, s. 96, tabl. 7.

⁵⁹ APRz, Zarząd Miejski w Strzyżowie, sygn. 48.

Życie gospodarcze

Eleonora Kawowa (1913–1996), absolwentka Uniwersytetu Jagiellońskiego z 1936 r., germanistka, zapamiętała przedwojenny Strzyżów jako miasteczko senne, ożywiające się w dni targowe oraz święta. Po latach napisała: „[...] Był dawny Strzyżów miejscem wypełnionym ciszą, gwarem wypełniał się jedynie w dni targowe, gdy z okolicznych wiosek przyjeżdżały furmanki chłopskie, z różnego rodzaju produktami. [...] W nieoświetlonym po zmierzchu mieście, wieczory były ciemne”⁶⁰.

Głównymi źródłami utrzymania znacznej części mieszkańców Strzyżowa były handel, usługi i rzemiosło. Zestawienia przemysłowców strzyżowskich sprzed roku 1914 i późniejsze, z okresu międzywojennego, znaleźć można w formie dokumentów sporządzanych na potrzeby służb skarbowych⁶¹. Materiał ten wszechstronnie oddaje specyfikę działalności przemysłowej poprzez wykazy dostawców zaopatrujących lokalną społeczność w najpotrzebniejsze artykuły spożywcze i gospodarcze. Dominowała rozbudowana branża spożywcza, obejmująca handel zbożem i innymi płodami rolnymi, jak jarzyny i owoce. Produkty te oferowali: Wolf Deutsch, Hersz Chaim Feith, Pinkas Kraus, Marek Wiener, Dawid Naftali Winer; dalej masarstwo: Kalman Thüm; piekarstwo: Aron Kanner i Jędrzej Kulon; rzeźnictwo: Leib Fleischer, Wincenty Karol, Hersz Karp i Dawid Dembitzer, Szymon Kett i Mojżesz Klanzer. Ważną rolę odgrywała branża budowlana. Składy drewna opałowego prowadzili: Leizor Glatt i Mendel Guzik, Jakub Kanner, Mojżesz Nürenberg, skład koksu i węgla – Piotr Górnicki.

Niewątpliwie ciekawostką dla historyków drukarstwa na Podkarpaciu jest informacja o ostrzyżowskiej drukarni (ręczna prasa), należącej do Hersza Leizora Pfeiffera. W 1908 r. wydrukował on m.in. Statut Towarzystwa Ochotniczej Straży Pożarnej w Strzyżowie.

Na początku XX w. funkcjonowało biuro pośredniczące w poszukiwaniu pracy i zakupie nieruchomości. Prowadzili je Maurycy Oranż i Mojżesz Oranż, o czym wspomina skorowidz przemysłowo-handlowy z 1906 roku⁶². Drugie wydanie cytowanego skorowidza zawiera informacje na temat 35 strzyżowskich przemysłowców, m.in.: Majer Beer – fryzjer (perukarz), zakład introligatorski prowadził Salomon Brauner, Baruch Diamand i Juda Gruber byli zegarmistrzami, Mojżesz Hönig trudnił się malarstwem pokojowym i dekoracyjnym, rzeźbiarstwem w drewnie zajmował się Kazimierz Konieczkowski, wyroby kowalskie oferowali: Ignacy Górnicki, Władysław Górnicki, Stanisław Pasternak i Ignacy Pragłowski, łaźnię miejską dzierżawił Abraham Reicher, zaś młyn Menasze Fruchmann. Ponadto na początku XX w. Ignacy Wołkowicki zbudował browar, który był ważnym elementem przemysłu dworskiego⁶³. Ludwik Górnicki prowadził księgarnię, a Franciszek Jezierski – zakład pogrzebowy pod nazwą „Concordia”⁶⁴.

Najliczniejszą grupę strzyżowskich rzemieślników stanowili krawcy. Benjamin Kraut ubierał Mycielskich z Wiśniowej, i robił to chyba dobrze przez wiele lat, skoro

⁶⁰ E. Kawa, *Wspomnienia z dawnych lat*, [w:] *Śladami pamięci. Rodzinne wspomnienia ze Strzyżowem w tle*, red. B. Patryn, Strzyżów 2012, s. 9.

⁶¹ Archiwum Narodowe w Krakowie. Oddział II, ul. Grodzka, zesp. Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie, sygn. 58.

⁶² *Skorowidz przemysłowo-handlowy Galicyi*, Lwów 1906, *passim*.

⁶³ *Skorowidz przemysłowo-handlowy Galicyi*, wyd. II, Lwów 1912, *passim*.

⁶⁴ *Księga adresowa Polski (wraz z W.M. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosł i rolnictwa*, Warszawa 1929, s. 790-791.

został zapamiętany przez Zygmunta Mycielskiego, który zanotował: „[...] przyjeżdżał i krawiec ze Strzyżowa, poważny, brodaty Kraut”⁶⁵. Poza krawcami byli kupcy bławatni, szewcy, stolarze. Z grona kilku strzyżowskich malarzy najbardziej znany był Aron Garfunkel, który wywodził się z rodziny o tradycjach artystycznych. Osiadł w Strzyżowie z żoną Rachelą przy ul. Sobieskiego w 1919 r. Jego prace zachowały się w okolicznych bożnicach⁶⁶. W latach 1928–1935 odnowił polichromię w strzyżowskiej synagodze. Ich syn, Benek Garfunkel (ur. 1923), ukończył w czerwcu 1939 r. trzyletnią Publiczną Szkołę Doksztalającą w Strzyżowie, ucząc się malarstwa w warsztacie ojca.

Regulamin targowy, uchwalony 19 grudnia 1904 r., jest źródłem wiadomości na temat organizacji strzyżowskiego handlu: „[...] W Strzyżowie odbywa się [...] dwanaście jarmarków rocznych, a to co pierwszy wtorek każdego miesiąca, [...] co wtorek targ tygodniowy. Gdy na który z dni jarmarcznych lub targowych przypadnie święto uroczyste, wtedy jarmark lub targ będzie przeniesiony na dzień następny”⁶⁷. W dalszej części regulamin określał zasady handlu, wyodrębniając dwie strefy: pierwsza w Rynku, drugą zlokalizowano poza jego granicami, na placu targowym przeznaczonym dla obrotu zwierzętami. Regulamin zabraniał nieuczciwej konkurencji. Złamanie tego zakazu mogło skutkować karą grzywny lub dobą aresztu. Ustalono ponadto szczegółowo, że „[...] Przedmiotem obrotu targowego na jarmarkach są wszystkie te towary, które mają dozwolony ruch handlowy, zaś na targach tygodniowych artykuły spożywcze i surowe płody, naczynia i narzędzia gospodarcze i rolnicze, konie, bydło, owce, nierogaczyna, wyroby należące do ubocznych zatrudnień okolicznych włościan i pospolite przedmioty rodzinnego użycia”⁶⁸. Do wyszynku „gorących napojów i sprzedaży potraw” przewidywano wyłącznie miejsca do tego wyznaczone.

W 1908 r. oddano do użytku murowany budynek rzeźni miejskiej, zastępujący stary, który nie spełniał wymagań sanitarnych. W sierpniu 1930 r. wybudowano nową rzeźnię miejską. Przepisy wymagały, aby rzeźnia była murowana i kryta blachą. Zaprojektowano więc budynek z cegły, wewnątrz którego znajdowały się odrębne hale do uboju rogowatny, nierogaczyny, drobiu, stajnie do przetrzymywania zwierząt przeznaczonych do uboju oraz tzw. hala weterynaryjna, gdzie składowano odpadki zwierzęce po uboju, zaś obok rzeźni usytuowana była lodownia.

Ustawa przemysłowa z 20 grudnia 1859 r. zmieniła zasady funkcjonowania cechów rzemieślniczych, ograniczając ich autonomię. W ich miejsce powołano kongregacje przemysłowe. W 1914 r. społeczność rzemieślnicza miasta reprezentowało stowarzyszenie majstrów i „innych majstrom równych obywateli” pod nazwą „Katolicki Cech Wielki w Strzyżowie”, zrzeszający 24 osoby⁶⁹.

⁶⁵ Z. Mycielski, *Dziennik 1960–1969*, Warszawa 2001, s. 406.

⁶⁶ Z. Jucha, *Polichromia ścienna synagog w Łańcucie, Strzyżowie, Niebylcu, kuczki żydowskiej w Tyczynie – odkrycia i konserwacja*, [w:] *Malarstwo monumentalne Polski południowo-wschodniej. Informator regionalny*, Rzeszów 1995, s. 50-51; A. Trzciński, *Zachowane wystrój malarstwo bożnic w Polsce*, „*Studia Judaica*” 2000, nr 1-2, s. 67-95; E. Bakun, *Konserwacja i restauracja malowideł w bimie synagogi w Strzyżowie*, „*Strzyżowski Rocznik Muzealny*” 2016, t. 2, s. 97-116.

⁶⁷ MSZS, *Regulamin targowy uchwalony 19 grudnia 1904 roku*, k. 1-4.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ APRz, Akta miasta Strzyżowa, Zbiór luźnych aktów cechu wielkiego kowalskiego w Strzyżowie (1857–1914), sygn. 40, k. 128.

Z dokumentacji rzemieślniczej wynika, że kluczowe stanowiska w tej strukturze zajmowali przedstawiciele rodów od lat mieszkających w Strzyżowie. W latach 1896–1905 cechmistrzem był Piotr Górnicki, następnie Franciszek Jezierski (1905–1919), a po nim Franciszek Patryn (1919–1927). Na dzień 22 lutego 1927 r. zwołano Walne Zebranie, którego celem był wybór władz stowarzyszenia na trzyletnią kadencję. W drodze głosowania przewodniczącym stowarzyszenia (cechmistrzem) wybrano Franciszka Gocka, jego zastępcą został Józef Urbanik. Wybrano ponadto ośmiu członków Wydziału, którymi zostali: Jan Drazen, Franciszek Jezierski, Józef Matłosz, Władysław Kazalski, Henryk Pasternak, Franciszek Patryn, Jan Władysław Pieprzowski i Ludwik Sośnicki, oraz trzech zastępców: Władysława Deręgowskiego, Władysława Górnickiego i Władysława Znamierowskiego. Komisję Rewizyjną tworzyli: Michał Kulowski, Michał Łuksa i Julian Sosin⁷⁰. Na tymże Walnym Zebraniu stowarzyszenia powołano przewodniczącego Komisji Egzaminacyjnej dla egzaminów czeladniczych w Strzyżowie na okres trzech lat. Stanowisko to powierzono Konstantemu Pragłowskiemu, dyrektorowi siedmioklasowej szkoły powszechnej. Walne Zgromadzenie wybrało też egzaminatorów do komisji egzaminacyjnych dla poszczególnych przemysłów, a to:

1. kowalskiego – komisja złożona z 8 majstrów i 4 czeladników;
2. stolarskiego – 4 majstrów i 4 czeladników;
3. szewskiego – 5 majstrów i 5 czeladników;
4. rzeźniczego i masarskiego – 8 majstrów i 4 czeladników;
5. krawieckiego – 4 majstrów i 4 czeladników;
6. rymarskiego i siodlarskiego – 4 majstrów i 4 czeladników;
7. kołodziejskiego – 8 majstrów i 3 czeladników⁷¹.

Wyzwoliny kończyły zróżnicowany okres terminowania w warsztatach rzemieślniczych. Zwykle czas nauki obejmował 3 lub 4 lata, zależnie od zawodu. W umowie określano zasady jej odbywania i obowiązki obydwu stron⁷². W 1903 r. wyzwolony został Wojciech Jacek, uczący się kowalstwa u swojego ojca. Z treści dokumentu wyzwoliny wynika, że uczeń przez 6 lat terminował u ojca, dodatkowo kształcił się w Ołomuńcu, „nabywając biegłości i wprawy do rzemiosła kowalskiego”⁷³. Podczas wyzwoliny obowiązywała jednolita formuła, odczytywana przez majstra w obecności członków cechu⁷⁴.

W gospodarce strzyżowskiej ważną rolę odgrywał obszar dworski. Ignacy Skrzyński (1807–1895) był właścicielem dóbr strzyżowskich, na które w latach siedemdziesiątych XIX w. składało się pięć folwarków o łącznej powierzchni 5295 morgów: Gbiska, Grodzisko, Łętownia, Strzyżów z Przedmieściem i Tropie. Największą część zajmowały lasy – 61,4% ogólnej powierzchni, zaś grunty orne, które stanowiły 26,3%, dzierżawiono w pewnej części okolicznym rolnikom. Skrypty dłużne wystawiane przez Skrzyńskiego informują o skali zadłużenia w bankach i towarzystwach kredytowanych. Pozyskane w ten sposób środki przeznaczał na zakup maszyn i urządzeń celem modernizacji gospodarki dworskiej. W 1878 r. Skrzyński udzielił swemu zięciowi,

⁷⁰ APRz, Akta miasta Strzyżowa, *Spis rzemieślników i protokoły posiedzeń 1921–1940*, sygn. 117.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² APRz, Akta miasta Strzyżowa, *Księga zapisów uczniów 1892–1907*, sygn. 119, k. 49.

⁷³ *Ibidem*, *Rejestr uczniów 1923–1948*, sygn. 120.

⁷⁴ *Ibidem*, *Księga wyzwoliny (1892–1911)*, sygn. 118.

Hipolitowi Wołkowickiemu (1843–1887), pełnomocnictwa w zakresie administracji dobrami strzyżowskimi⁷⁵. Po jego przedwczesnej śmierci obowiązki te przejęła wdowa po nim, Konstancja ze Skrzyńskich Wołkowicka (1849–1915), a następnie ich najstarszy syn, Ignacy Wołkowicki (1868–1938), z wykształcenia prawnik.

Małżeństwo Ignacego Wołkowickiego z Marią Romaną z Włodków (1880–1937), córką marszałka bocheńskiego Zdzisława Romana Włodka i Aliny z baronów Goetz-Okocimskich, uratowało ten majątek przed licytacją⁷⁶. Wychodząc za Wołkowickiego, Włodkówna wniosła w posagu dobra strzyżowskie odkupione z rąk wierzycieli przez jej ojca. W 1927 r. zrzekła się spadku po ojcu, zapisując dobra strzyżowskie wnukom: Hubertowi, Aleksandrowi i Krystynie Konopkom, dzieciom Wandy z Wołkowickich Konopczyny. Obydwoje Wołkowiccy pochowani są w Strzyżowie⁷⁷. Ich córka, Wanda Wołkowicka (1900–1935), wyszła za Ignacego Konopkę (1900–1967), absolwenta Wydziału Rolnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego, inżyniera rolnika, właściciela tych dóbr w latach 1928–1944, który dołożył starań, aby zadłużony majątek strzyżowski podnieść gospodarczo⁷⁸. Ważnym elementem przemysłu dworskiego był browar, zbudowany na początku XX w. przez Wołkowickiego. Problemy gospodarcze strzyżowskiego dworu pogłębiła I wojna światowa, przy czym szczególnie uciążliwe były przemarsze wojsk, rujnujące folwarki.

W I połowie XX w. działało w Strzyżowie kilkanaście stowarzyszeń kredytowych. Najbardziej znaczące to: Towarzystwo Eskontowe, Towarzystwo Kredytowe dla Handlu i Przemysłu, Bank Kredytowy, Towarzystwo Kupieckie, Towarzystwo Zaliczkowe i Oszczędnościowe, Towarzystwo Zaliczkowe i Kredytowe, Bank Spółdzielczy im. dra Stefczyka w Strzyżowie, Komunalna Kasa Oszczędności Miasta Strzyżowa, Towarzystwo Zaliczkowe i Kredytowe w Strzyżowie, Gminna Kasa Spółdzielcza w Strzyżowie, Spółka Oszczędności i Pożyczek w Strzyżowie. Starano się o to, aby we władzach każdej spółki zasiadała co najmniej jedna osoba mająca przygotowanie prawnicze. Przykładowo, gdy 6 marca 1930 r. wybrano władze Komunalnej Kasy Oszczędności Miasta Strzyżowa, działającej od roku 1911, prezesem Rady został dr Jerzy Rudnicki, strzyżowski notariusz. W skład Rady KKO weszli: Andrzej Pitera – przewodniczący, Hersch Kracher, Laisor Loss, Stanisława Szajta i Ludwik Woźniacki, w skład Zarządu KKO: Konstanty Pragłowski – przewodniczący, Franciszek Gocek (burmistrz Strzyżowa) i Edward Wyżykowski – członkowie, zaś Komisję Rewizyjną tworzyli Izaak Berglas i Stanisław Patryn. Obowiązki komisarza rządowego KKO powierzono Stanisławowi Zabierzowskiemu.

Odnotować też należy znaczenie rzeki Wisłok w gospodarce miasta. Stałym zajęciem dla robotników sezonowych były prace przy regulacji tej górskiej rzeki. Od lat dziewięćdziesiątych XIX w. Wisłok dostarczał materiałów (głównie piasek i żwir) potrzebnych przy budowie dworca kolejowego i utrzymaniu dróg. Połączenie kolejowe Rzeszów–Jasło sprzyjało rozwojowi turystyki i wypoczynku już u schyłku XIX w. Sporym zainteresowaniem mieszkańców miasta i okolicy cieszyła się plaża w Gbi-

⁷⁵ APP, C.k. notariusz Feliks Misky, sygn. 1.

⁷⁶ J.M. Włodek, *Wołkowicki Rusiło Ignacy (1868–1938)*, [w:] *Ziemiańskie polscy w XX wieku. Słownik biograficzny*, cz. 3, red. E. Biernacka, Warszawa 1996, s. 183–184.

⁷⁷ M. Konopka, *Stulecie Wołkowickich*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2018, t. 4, s. 86–111.

⁷⁸ M. Konopka, *Konopkowie herbu Nowina. Z dziejów rodziny*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2017, t. 3, s. 224–225.

skach. W 1892 r. rzeszowscy sokoli zorganizowali wycieczkę kolejową do Strzyżowa. Kilka lat później (1897) działalność rozpoczęła sekcja rowerowa rzeszowskiego „Sokoła”, organizując wycieczki m.in. do Strzyżowa⁷⁹. Dzięki Wisłokowi Strzyżów stał się miejscowością letniskową. W przewodniku po uzdrowiskach galicyjskich odnotowano: „[...] Letnisko nad rzeką Wisłokiem bez urządzeń specjalnych dla letników, roczna frekwencja dochodzi do 100 osób. W miejscu 3 lekarzy i apteka. Apropozycja łatwa i wystarczająca. Doskonałe rzeczne kąpiele w Wisłoku”⁸⁰. Pisząc o Strzyżowie, Orłowicz zaznaczył, że miasto oddalone jest od dworca kolejowego o kilometr, którą to odległość można pokonać dorożką, płacąc za kurs od 60 do 90 halerzy. Na początku XX w. licencje fiakrów miejskich posiadali: Dawid Goldberg, Sender Kimmel i Rubin Safir. W literaturze wspomnieniowej zachowała się postać strzyżowskiego fiakra Abrahama Fulika⁸¹. Orłowicz wymienił także strzyżowskie domy gościnne, czyli kwatery turystyczne należące do Wyżykowskiego i Kuca oraz domy zajezdne Borgnichta i Kanner; ponadto polecał posiłki przygotowywane w sali strzyżowskiego „Sokoła”⁸². W 1912 r. dom zajezdny prowadziła Katarzyna Wnękowa. W opublikowanej w 1969 r. w Izraelu księdze pamiątkowej poświęconej strzyżowskiej gminie żydowskiej znalazło się nawiązanie do Wisłoka, rzeki dzieciństwa kilku pokoleń strzyżowskich Żydów: „[...] Mieliśmy piękną rzekę, piękną okolicę [...] źródła, o których mówiono, że leczą oczy i choroby skóry”⁸³.

Od czasu do czasu Wisłok wylewał, przyczyniając się do znacznych strat gospodarczych. W lipcu 1934 r. ulewne deszcze wywoływały w Małopolsce powódzie. Rzeki i wezbrane potoki przyczyniły się do ogromnych strat materialnych także

⁷⁹ J. Rut, *Działalność Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Rzeszowie na polu turystyki pieszej i rowerowej w latach 1886–1914*, [w:] *Z dziejów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Polsce*, red. W. Cynarski, K. Obodyński, M. Mirkiewicz, Rzeszów 2004, s. 108–113.

⁸⁰ *Przewodnik po uzdrowiskach, miejscowościach klimatycznych Galicji*, oprac. S. Lewicki, M. Orłowicz, T. Praschil, Lwów 1912, s. 175.

⁸¹ „Strzyżów miał przed wojną *zaczarowaną dorożkę*. Była to stara drynda pochylona ryzykownie w jedną stronę (jak słynna wieża w Pizie), zaprzężona w konia składającego się wyłącznie ze skóry i kości. Pojazd ten należał do Żyda znanego powszechnie pod nazwiskiem Fulik. [...] Złośliwi twierdzili, że Fulik systematycznie odzwyczajają konia od jedzenia i jest już bliski osiągnięcia celu. W każdym razie dorożka kursowała regularnie między rynkiem a dworcem kolejowym, rano, w południe i wieczór. Zdarzało się niekiedy, że Fulik wioząc pasażera na dworzec znajdował się przed budynkiem »Sokoła«, a pociąg jadący od strony Jasła, pogwizdując wesoło, ukazał się na zakręcie naprzeciw kościoła, czyli całkiem blisko dworca. Była to sytuacja dramatyczna. Fulik stawał wówczas na kozle i wałąc konia batem oraz lejcami, usiłował skłonić go do przyspieszenia. Nieszczęsna szkapo pozorowała tylko przyspieszenie gwałtownymi ruchami łba i ogona, co wyglądało efektownie, lecz stanowczo nie było efektywne, bowiem szybkość dorożki wcale się nie zwiększyła, a pociąg zbliżał się nieubłaganie. W tym stanie rzeczy pasażer wyskakiwał z dorożki i biegł przez łąkę na przełaj w stronę toru kolejowego. Fulik natomiast kontynuował jazdę celem zabezpieczenia sobie inkasu należności za przejazd. Sadzę, że na dworcu pasażerowie mieli darmowe widowisko, będąc świadkami dramatycznego epilogu, gdy Fulik z batem wpadał na peron”. W. Pitera, *Wspomnienia z dawnych lat*, Strzyżów 1992, s. 39–40.

⁸² M. Orłowicz, *Ilustrowany przewodnik po Galicji, Bukowinie, Spiszu, Orawie i Śląsku Cieszyńskim*, Lwów 1919, s. 374–375.

⁸³ P. Kloc, *A Kadisch dir, sztetete majns*, [w:] *Sefer Strizow we-ha sewiva*, ed. Icchak Berglas, Shlomo Jaholomi (Diamant), Tel Awiw 1969, s. 292.

w Strzyżowie. Powołano Powiatowy Komitet Pomocy Ofiarom Powodzi, zaopatrujący poszkodowanych rolników w koniczynę, siano, słomę i żyto. Woda zalała tory kolejowe i drogi. Wielu przedsiębiorców zabiegało o czasowe zwolnienie z opłat z uwagi na poniesione straty.

Zakończenie

Artykuł niniejszy przybliży społeczność Strzyżowa w kształcie, jaki przestał istnieć z chwilą eksterminacji ludności żydowskiej w 1942 r. Wysiłek organizacyjny społeczności miasta jest czytelny i winien być doceniony, chociażby dlatego, że wciąż z niego korzystamy. Centrum dzisiejszego Strzyżowa, najstarsze budynki użyteczności publicznej (sąd, gimnazjum, szkoła powszechna) w zasadniczym kształcie zaprojektowano tak, że służą mieszkańcom do dziś, ponieważ założenia urbanistyczne z przełomu XIX i XX w. wyznaczyły kierunek rozwoju miasta na następne dekady. Funkcjonowanie organizacji społecznych, z Towarzystwem Gimnastycznym „Sokół” na czele, może zaskakiwać skalą aktywności społecznej ówczesnych mieszkańców miasta.

Dla uzyskania bardziej wyrazistego obrazu społeczności strzyżowskiej analizowanego okresu należałoby zestawzić zebrane tu informacje z danymi z ośrodków o zbliżonym potencjale społeczno-gospodarczym, na przykład Białowej, Głogowa Małopolskiego, Tyczyna i wielu innych.

Bibliografia

Archiwalia

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

C.k. Eisenbahnministerium, sygn. 195, 198.

Archiwum Narodowe w Krakowie. Oddział II, ul. Grodzka

Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie, sygn. 58.

Archiwum Państwowe w Przemyślu

Akta Jerzego Rudnickiego notariusza, sygn. 12.

C.k. notariusz Feliks Misky, sygn. 1.

C.k. notariusz Zygmunt Holcer, sygn. 11, 96.

Archiwum Państwowe w Rzeszowie

Akta miasta Strzyżowa, *Stowarzyszenie Zjednoczonych Rękodzielników i Przemysłowców w Strzyżowie. Księga uchwał 1896–1921*, sygn. 116.

Akta miasta Strzyżowa, *Spis rzemieślników i protokoły posiedzeń 1921–1940*, sygn. 117.

Akta miasta Strzyżowa, *Księga protokołów posiedzeń Rady (Gminnej) Miejskiej w Strzyżowie (1908–1925)*, sygn. 47.

Akta miasta Strzyżowa, *Księga wyzwolin (1892–1911)*, sygn. 118.

- Akta miasta Strzyżowa, *Księga zapisów uczniów 1892–1907*, sygn. 119.
Akta miasta Strzyżowa, *Rejestr uczniów 1923–1948*, sygn. 120.
Akta miasta Strzyżowa, *Budżet [miasta Strzyżowa] na rok 1939*, sygn. 137.
Zbiór luźnych aktów cechu wielkiego kowalskiego w Strzyżowie (1857–1914), sygn. 40.
Izraelicki Urząd Metrykalny w Strzyżowie, sygn. 1-4.
Miejskie Gimnazjum Koedukacyjne w Strzyżowie 1912–1938, sygn. 1.
Zarząd Miejski w Strzyżowie, sygn. 48.
Sąd Powiatowy w Rzeszowie, *Testament Jehudy Leiba Spiro, rabina strzyżowskiego z 1920 roku*, sygn. 3.
Sąd Powiatowy w Strzyżowie, *Akta spadkowe po śp. Eugeniusze Stoegerze*, sygn. 453.

Archiwum Parafii Rzymskokatolickiej w Strzyżowie

- Liber mortuorum* 1834–1868 – Strzyżów.
Liber mortuorum 1868–1889 – Strzyżów.
Liber natorum 1885–1924 – Strzyżów.

Muzeum Samorządowe Ziemi Strzyżowskiej w Strzyżowie

- Katalogi szkolne szkoły ludowej i powszechnej 7-klasowej w Strzyżowie nad Wisłokiem.*
Kronika szkoły ludowej w Strzyżowie.
Księga protokołów Towarzystwa Kasynowego w Strzyżowie za lata 1898–1927.
Regulamin targowy uchwalony 19 grudnia 1904 roku.

Źródła drukowane

- Księga adresowa Polski (wraz z W.M. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosł i rolnictwa*, Warszawa 1929.
Księga adresowa wygnańców wojennych z Galicyi i Bukowiny oraz Albumy pamiątkowe, Część III, Prowincya i Bukowina, Wiedeń 1915.
Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, t. 13, Województwo lwowskie, Warszawa 1924.
Skorowidz gmin Rzeczypospolitej Polskiej, część III, Warszawa 1935.
Skorowidz przemysłowo-handlowy Galicyi, Lwów 1906.
Skorowidz przemysłowo-handlowy Galicyi, wyd. II, Lwów 1912.
Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi za lata 1870–1914, Lwów 1870–1914.
Szematyzm galicyjskich władz i urzędów skarbowych na rok 1914 zestawiony wedle stanu z dnia 15 kwietnia 1914, Lwów 1914.
Urzędowy spis lekarzy uprawnionych do wykonywania praktyki lekarskiej oraz aptek w Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1925.
Urzędowy spis lekarzy uprawnionych do wykonywania praktyki lekarskiej oraz aptek w Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1938.

Opracowania

- Bakun E., *Konserwacja i restauracja malowideł w bimie synagogi w Strzyżowie*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2016, t. 2.
Bakun E., *Malowidła ścienne w kościele parafialnym p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP w Strzyżowie. Problemy konserwacji i restauracji*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2016, t. 3.

- Bakun E., *Obraz Matki Bożej Strzyżowskiej. Historia i konserwacja*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2017, t. 4.
- Barzycki J., *Woda studzienna w miastach i miasteczkach powiatu rzeszowskiego*, Rzeszów 1877.
- Bober M., *Społeczność Strzyżowa i powiatu strzyżowskiego w czasie walk o niepodległość i jej utrzymanie w latach 1914–1921*, [w:] *Krajobraz niepodległości. Życie codzienne u progu wolnej Polski*, red. J. Hoff, I. Wodzińska, Kolbuszowa 2019.
- Bober M., *Strzyżowski rynek w świetle źródeł archeologicznych*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2015, t. 1.
- Bober M., *Towarzystwo Kasynowe w Strzyżowie w latach 1898–1927*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2017, t. 3.
- Bober M., Jachym M., *Kamienica przy ulicy Łukasiewicza 10 w Strzyżowie, siedziba Muzeum Samorządowego Ziemi Strzyżowskiej im. Zygmunta Leśniaka*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2015, t. 1.
- Chuchla A., Półzięć J., *Z dziejów ochotniczych straży pożarnych w Strzyżowie (1869–2020)*, Strzyżów 2020.
- Dziedziuk A., *Akta notariuszy w zasobie archiwalnym Archiwum Państwowego w Przemyślu*, Przemyśl 1994.
- Gąsowski T., *Ze studiów nad urbanizacją Podkarpacia w XIX wieku*, [w:] *Krosno. Studia z dziejów miasta i regionu*, t. III, red. S. Cynarski, Krosno 1995.
- Gliwa A., *Strzyżów. Zarys dziejów miasta od średniowiecza do połowy XIX wieku*, Strzyżów 2014.
- Górnicki J., *Zarys historii strzyżowskiego domu mieszczańskiego rodziny Patrynow położonego w północnej pierzei Rynku*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2019, t. 5.
- Grzebień L., *Misje i rekolekcje duchowe jako środek odnowy religijnej na ziemi strzyżowskiej w XIX i XX wieku (Przyczynek do religijności regionu)*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2019, t. 5.
- Grzebień L., *Zarys dziejów parafii w Strzyżowie*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2017, t. 4.
- Grzebień L., *Związki wychowanków konwiktów jezuickich z ziemią strzyżowską na przełomie XIX i XX wieku*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2019, t. 5.
- Hoff J., *Wygląd małych miast galicyjskich w XIX i na początku XX wieku*, [w:] *Rozwój przestrzenny miast galicyjskich położonych między Dunajcem a Sanem w okresie autonomii galicyjskiej*, red. Z. Beiersdorf, A. Laskowski, Jasło 2001.
- Iwańska K., *Cmentarz żydowski w Wadowicach*, „Wadoviana. Przegląd Historyczno-Kulturalny” 2005, nr 9.
- Jucha Z., *Polichromia ścienna synagog w Łańcucie, Strzyżowie, Niebylcu, kuczki żydowskiej w Tyczynie – odkrycia i konserwacja*, [w:] *Malarstwo monumentalne Polski południowo-wschodniej. Informator regionalny*, Rzeszów 1995.
- Kawa E., *Wspomnienia z dawnych lat*, [w:] *Śladami pamięci. Rodzinne wspomnienia ze Strzyżowem w tle*, red. B. Patryn, Strzyżów 2012.
- Kloc P., *A Kadischdir, sztetetelejans*, [w:] *Sefer Strizow we-ha sewiva*, ed. Icchak Berglas, Shlomo Jaholomi (Diamant), Tel Awiw 1969.
- Konopka M., *Konopkowie herbu Nowina. Z dziejów rodziny*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2017, t. 3.
- Konopka M., *Stulecie Wołkowickich*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2018, t. 4.
- Kościół farny w Strzyżowie*, tekst L. Grzebień, zdjęcia I. Witowicz, Strzyżów 2016.

- Księga jubileuszowa 100-lecia I Liceum Ogólnokształcącego w Strzyżowie*, Strzyżów 2012.
- Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. J. Majchrowski, Kraków 1994.
- Kuropatnicki A.E., *Geographia albo dokładne opisanie Królestwa Galicyi i Lodomeryi*, Przemysł 1786.
- Leśniak Z., *Kartki z dziejów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Strzyżowie 1896–1939*, Strzyżów 1990.
- Łopatkiewicz T., *Rysunki zabytków Strzyżowa i Dobrzechowa na tle dorobku naukowo-artystycznej wycieczki Władysława Łuszczkiewicza z uczniami krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych w roku 1891*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2016, t. 2.
- Łukszyński W., *Słownik biograficzny lekarzy weterynarii woj. podkarpackiego 1871–2010*, Rzeszów 2013.
- Machowski T., *Stacja kolejowa w Strzyżowie nad Wisłokiem w latach 1890–1914*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2018, t. 4.
- Michalewicz J., *Żydowskie okręgi metrykalne i żydowskie gminy wyznaniowe w Galicji doby autonomicznej*, Kraków 1995.
- Mycielski Z., *Dziennik 1960–1969*, Warszawa 2001.
- Orłowicz M., *Ilustrowany przewodnik po Galicji, Bukowinie, Spiszu, Orawie i Śląsku Cieszyńskim*, Lwów 1919.
- Patryn B., *Zapiski z dobrego domu*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2019, t. 5.
- [*Pierwszej*] I. *Sprawozdanie Dyrekcji Gimnazjum Realnego Miejskiego z prawem publiczności w Strzyżowie za rok szkolny 1916/17*, Strzyżów 1917.
- Polskie Towarzystwo Lekarskie Koło Terenowe w Strzyżowie 1976–1996*, Strzyżów 1997.
- Przewodnik po uzdrowiskach, miejscowościach klimatycznych Galicyi*, opracowali S. Lewicki, M. Orłowicz, T. Praschil, Lwów 1912.
- Rozwój przestrzenny miast galicyjskich położonych między Dunajcem a Sanem w okresie autonomii galicyjskiej*, red. Z. Beiersdorf, A. Laskowski, Jasło 2001.
- Rut J., *Działalność Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Rzeszowie na polu turystyki pieszej i rowerowej w latach 1886–1914*, [w:] *Z dziejów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Polsce*, red. W. Cynarski, K. Obodyński, M. Mirkiewicz, Rzeszów 2004.
- Samkowa-Rejduch I., *Sztuka żydowska w Polsce w XVII i XVIII w.*, [w:] *Żydzi w dawnej Rzeczypospolitej*, red. A. Link-Lenczowski, Wrocław 1991.
- 75 lat Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego im. Adama Mickiewicza w Strzyżowie 1912–1987. Księga pamiątkowa*, red. Z. Leśniak, J. Nowakowski, Strzyżów 1987.
- Sikora A., *Krótką historią cudownego obrazu Matki Bożej Niepokalanej w Kościele Parafialnym w Strzyżowie nad Wisłokiem*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2017, t. 4.
- Śnieżyńska-Stolotowa E., Stolot F., *Katalog zabytków sztuki. Województwo rzeszowskie. Ropczyce, Strzyżów i okolice*, Warszawa 1978.
- Śródka A., *Uczeni polscy XIX–XX stulecia*, t. 4: (S–Ż), Warszawa 1998.
- Trzciniński A., *Zachowane wystroje malarskie bożnic w Polsce*, „Studia Judaica” 2000, nr 1-2.
- Wasiutyński E., *Ludność żydowska w Polsce w wiekach XIX i XX. Studium statystyczne*, Warszawa 1930.
- Węclawowicz T., *Strzyżowski kościół parafialny p.w. Bożego Ciała w wiekach średnich w świetle źródeł materialnych. Kilka uwag badawczych*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2019, t. 5.

Włodek J.M., *Wołkowicki Rusiło Ignacy (1868–1938)*, [w:] *Ziemiańskie polscy w XX wieku. Słownik biograficzny*, cz. 3, red. E. Biernacka, Warszawa 1996.

Wnęk S., *Elita strzyżowska od schyłku XIX do połowy XX wieku*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2016, t. 2.

Wnęk S., *Parafialna ewidencja zmarłych w Strzyżowie w latach 1834–1889*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2017, t. 3.

Wnęk S., *Spółeczność żydowska w Strzyżowie od połowy XIX wieku*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2019, t. 5.

Abstract

The Community of Strzyzow during the Galician Autonomy and under the Second Polish Republic

In this article, I presented the community of Strzyzow from the second half of the 19th century until 1939. During this time, the population of the town grew only slightly and amounted to about 3000 inhabitants shortly before the outbreak of World War II. The community of Strzyzow was co-created by Roman Catholics and Jews, who were organized in religious associations.

I presented the small-town community of Strzyzow against the background of its changing sources of income, which consisted of the functioning and expanding public administration and the industrious activity of local entrepreneurs. I have drawn attention to the revival of social activity (at the turn of the 20th century) manifested by increased participation of Strzyzow inhabitants in educational organizations. I have also taken into consideration the spatial and urban changes which were of key importance to the town's development. This development began in the last decade of the 19th century, in regard to finding the location for a railroad station on the Rzeszów-Jasło route in 1890, followed by subsequent investments in the construction of public utility buildings: the elementary school, the county court, and the middle school building. The local elite comprised of representatives of business circles, administration and liberal professions played an active role in these changes.

Keywords:

Strzyzow, Galicia in the autonomy period, Second Polish Republic, small-town community.